

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ**

КАФЕДРА УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

«ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ»

**Методичні рекомендації для підготовки до семінарських і
практичних занять**

**(для здобувачів другого рівня вищої освіти
зі спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»)**

**Дніпро
2024**

Рецензенти:

1. Оксана ПЕТРЕНКО, доцент кафедри прикладної економіки, підприємства та публічного управління Національного технічного університету Дніпровська політехніка, кандидат наук з державного управління, доцент.
2. Ольга МАТВЕЄВА, доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування НТУ «Дніпровська політехніка», кандидат наук з державного управління, доцент.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських і практичних занять з навчальної дисципліни «Електронне урядування» / Укладач: Н.Сидоренко. – Дніпро:, 2024. – **24 с.**

Укладач:

Наталія СИДОРЕНКО, професор кафедри управління та адміністрування Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти, доктор юридичних наук, професор

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських і практичних занять з тем, передбачених навчальним планом з дисципліни «Електронне урядування».

Для здобувачів другого рівня вищої освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» та викладачів закладів вищої освіти.

Вступ

Навчальна дисципліна «Електронне урядування» орієнтована на формування систематизованих знань про природу та теоретичні засади електронного урядування та вироблення умінь застосовувати технології е-врядування у практиці публічного адміністрування, в тому числі при наданні державно-управлінських послуг.

На сьогодні одним із пріоритетів України є розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, повною мірою реалізувати свій потенціал для забезпечення особистого і суспільного розвитку та підвищення якості життя.

Електронне урядування є одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, впровадження якого сприятиме створенню умов для відкритого і прозорого державного управління.

Головним завданням запропонованих методичних рекомендацій є надання слухачам допомоги в підготовці до семінарських занять – однієї з найважливіших і конструктивних форм навчального процесу. На семінарських заняттях слухачі перевіряють, поглиблюють та закріплюють знання з дисципліни.

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Електронне урядування» є формування комплексу професійної компетентності, щодо системи електронного урядування з використанням новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, за для покращення рівня і якості державних послуг громадянам і подальшого інноваційного розвитку публічної служби.

Вивчення дисципліни забезпечує формування компетентностей за освітньою програмою: «Публічне управління та адміністрування».

Інтегральна компетентність – здатність розв'язувати задачі і проблеми у галузі публічного управління та адміністрування та у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності:

ЗК5 – Здатність приймати обґрунтовані рішення та використовувати сучасні комунікаційні технології.

Спеціальні компетентності:

СК3 – Здатність організовувати інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських процесів із використанням сучасних інформаційних ресурсів та технологій, зокрема розробляти заходи щодо впровадження електронного урядування в різних сферах публічного управління та адміністрування.

СК5 – Здатність представляти органи публічного управління у відносинах з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами й організаціями

незалежно від форм власності, громадянами та налагоджувати ефективні комунікації з ними.

СК13 – Здатність розробляти і впроваджувати ефективні організаційні структури в об'єднаних територіальних громадах, методи й інструменти управління ними спрямовані на вирішення актуальних проблем їх розвитку.

Програмні результати навчання (ПРН), досягненню яких сприятиме вивчення дисципліни «Електронне урядування»:

ПРН04 – Використовувати сучасні статистичні методи, моделі, цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення для розв'язання складних задач публічного управління та адміністрування.

ПРН05 – Визначати пріоритетні напрями впровадження електронного урядування та розвитку електронної демократії.

ПРН08 – Уміти здійснювати ефективну комунікацію, аргументувати свою позицію, використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології у сфері публічного управління та адміністрування на засадах соціальної відповідальності, правових та етичних норм.

ПРН15 – Розробляти і впроваджувати ефективні організаційні структури в територіальних громадах, методи й інструменти управління ними спрямовані на вирішення актуальних проблем їх розвитку.

ПРН13 – Використовувати системні знання про механізми, методи та інструменти публічного управління в різних сферах, секторах, галузях, комплексах національної економіки.

ПРН15 – Розробляти і впроваджувати ефективні організаційні структури в територіальних громадах, методи й інструменти управління ними спрямовані на вирішення актуальних проблем їх розвитку.

2. Очікувані результати навчання

Очікувані результати вивчення навчальної дисципліни. Вивчення навчальної дисципліни «Електронне урядування» передбачає досягнення таких результатів:

1) уміти організовувати та брати участь у волонтерських/культурно-освітніх проектах, спрямованих на формування активної громадянської позиції, використовуючи інструменти та технології електронного урядування;

2) розуміти та використовувати технології вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень в умовах впровадження електронного урядування;

3) знати основи електронного урядування;

4) уміти здійснювати пошук та узагальнення інформації з питань розвитку електронного урядування, робити висновки і формулювати рекомендації в межах своєї компетенції.

3. Програма навчальної дисципліни

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ЦІЛІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ.

Актуальність, мета, завдання, структура, об'єкт та предмет вивчення, міждисциплінарні зв'язки курсу «Електронне урядування». Особливості, нормативно-правові підстави вивчення дисципліни «Електронне урядування». Категорійно-понятійний апарат, основні підходи до формування базових понять, визначення дефініцій: «інформаційне суспільство», «електронне урядування», «електронний уряд», «електронні адміністративні послуги», «індекс готовності електронного урядування», «електронна демократія», «електронний парламент», «інформаційно-комунікаційні технології». Історія виникнення е-урядування. Основні фактори впливу на розвиток та впровадження електронного урядування. Електронне урядування як одна з базових технологій інформаційного суспільства та етап впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність особи, суспільства та держави. Зв'язок між інформатизацією та електронним урядуванням.

ТЕМА 2. ВІРТУАЛЬНА МІСЬКА РАДА ТА ПОРТАЛИ НАДАННЯ ПОСЛУГ.

Регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування. Проекти «Електронне село», «Електронне місто», «Електронний регіон», «Прозорий офіс» тощо. Поняття, мета, основні завдання та результати впровадження інформаційної системи «Електронний уряд». Принципи розробки та функціонування інформаційної системи «Електронний уряд». Переваги та перспективи державних установ, які впроваджують технології електронного урядування.

ТЕМА 3. ЕЛЕКТРОННІ УПРАВЛІНСЬКІ ПОСЛУГИ.

Модель системи стратегічних документів із розвитку інформаційного суспільства. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. Міжнародний досвід та етапи запровадження е-уряду. Нормативно-правові передумови формування цілісного проекту щодо розвитку системи е-урядування в Україні. Особливості реалізації державної політики е-урядування та проблеми організаційного забезпечення управління запровадженням е-урядування. Нормативно-правове забезпечення сучасних державних проектів з розвитку е-урядування: 1) «Інформаційна відкритість органів державної влади», що включає проекти: е-присутність; відкритий уряд; е-доступ до публічної інформації; 2) «Е-взаємодія в системі державної влади»; 3) «Е-послуги»; 4) «Еконсультації з громадськістю» з проведення е-обговорень проектів нормативнорегуляторних актів. Рекомендації щодо удосконалення організаційно-правового забезпечення електронного урядування.

ТЕМА 4. ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ДУМКИ ТА ВОЛЕВИЯВЛЕНЬ.

Інформаційні ресурси. Категорійно-понятійний апарат з питань електронних інформаційних ресурсів. Державна політика та державне управління з питань електронних інформаційних ресурсів. Стан національних електронних інформаційних ресурсів в Україні та тенденції їх розвитку. Основні проблеми

становлення єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції в світовий інформаційний простір. Класифікація 11 електронних інформаційних ресурсів. Організаційна структура електронних інформаційних ресурсів. Електронні інформаційні ресурси органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Національний депозитарій електронних інформаційних ресурсів. Нормативно-правова база з питань електронних інформаційних ресурсів.

ТЕМА 5. МІЖОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ.

Принципи і моделі управління суб'єктами господарської діяльності. Методології планування потреб державних установ у фінансових, матеріальних та кадрових ресурсах. Основні контури комплексної інформаційної системи управління установою. Концепція конфігурації прикладних рішень та механізми управління операційною діяльністю установ. Реалізація кадрової політики установи та автоматизація служб управління персоналом. Розвиток національного сегмента мережі Інтернет та інформаційної інфраструктури.

ТЕМА 6. ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ.

Роль інформації в державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Нормативно-правова база з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів публічної влади, зокрема з питань формування та реалізації державної політики розвитку інформаційного суспільства та е-урядування. Основні поняття та терміни, що використовуються в інформаційно-аналітичній діяльності. Типи і види аналітичних документів, що застосовуються в публічному управлінні. Методологія, технологія та організація процесу інформаційно-аналітичної діяльності. Стратегічний аналіз та стратегічний моніторинг в публічному управлінні. Системний підхід, системний аналіз та системне мислення. Стан системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління і місцевого самоврядування.

4. Теми семінарських занять з методичними порадами до них

Плани семінарських занять передбачають обговорення декількох вузлових проблем, передбачених програмою. Їх обговорення має проходити вільно й творчо. Виступи слухачів можуть бути як за власним бажанням, так і за бажанням викладача. До виступу висувуються певні вимоги: на його початку слухач має визначити коло питань, які збирається висвітлити, і закінчити його короткими висновками. Виступ повинен здійснюватися у вільній формі, відповідати обговорюваній проблемі й не перевищувати 10 хвилин. У ньому бажано використовувати не тільки теоретико-методологічний, а й емпіричний матеріал. Кожному виступаючому можуть ставитися питання.

На семінарському занятті можуть презентуватися 2-3 індивідуальні завдання (есе), підготовлені слухачами. Воно може бути розмножене для попереднього обговорення, а потім оголошене повністю або у вигляді тез.

Тема 1. Віртуальна міська рада та портали надання послуг

Регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування

Регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування – це одна з найважливіших теоретико-практичних складових сучасної адміністративної реформи та децентралізації влади в контексті публічного управління, яка спрямована на здійснення покращення ефективності, прозорості й доступності адміністративних послуг для населення та бізнесу. Серед регіональних ініціатив з розвитку електронного урядування в Україні, традиційно, виокремлюють такі:

1. створення електронних платформ для впровадження власних цифрових ініціатив;
2. розробка порталів для взаємодії та комунікації органів місцевого самоврядування і громадян;
3. впровадження електронних систем документообігу між органами влади;
4. розвиток та впровадження мобільних застосунків для взаємодії громадян і суб'єктів ведення господарської діяльності;
5. впровадження електронних систем моніторингу та звітності.

Таким чином, зазначені регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування сприяють забезпеченню покращення якості публічного управління та належної доступності адміністративних послуг для громадян України.

Проекти «Електронне село», «Електронне місто», «Електронний регіон», «Прозорий офіс» тощо

Проекти «Електронне село», «Електронне місто», «Електронний регіон», «Прозорий офіс» є частинами комплексної стратегії України щодо забезпечення належного розвитку електронного урядування й спрямовані на модернізацію надання адміністративних послуг та збільшення їх доступності для громадян.

«Електронне село» – це проект, метою якого є запровадження електронних технологій у сільській місцевості й полегшення доступу громадян до адміністративних послуг держави. Окрім того, цей проект може застосовуватися в освіті, охороні здоров'я та інших соціальних галузях.

«Електронне місто» - це проект, метою якого є запровадження електронних технологій у органах місцевого самоврядування для полегшення доступу громадян до їх послуг. До цього проекту також можна віднести «розумне» освітлення, електронні картки адміністративних послуг тощо.

«Електронний регіон» - це проект, метою якого є інтегрування різних електронних систем та платформ на регіональному рівні з метою надання єдиної для всіх мешканців області.

«Прозорий офіс» це проект, метою якого є забезпечення прозорості та відкритості в діяльності державних установ, органів місцевого самоврядування шляхом запровадження електронних систем моніторингу, звітності, контролю та відкритого простору.

Поняття, мета, основні завдання та результати впровадження інформаційної системи «Електронний уряд»

Інформаційна система «Електронний уряд» — це комплекс інформаційно-аналітичних технологій й процесів, що спрямовані на підвищення інституційної ефективності та прозорості управління державою, надання громадянам та бізнесу доступу до публічних послуг через цифрові канали комунікації та взаємодії. Основна мета впровадження такої системи — полегшення взаємодії між урядом, громадянами та бізнесом, а також оптимізація надання адміністративних послуг.

Принципи розробки та функціонування інформаційної системи «Електронний уряд»

Розробка та функціонування інформаційних систем «електронного уряду» базується на таких основних принципах:

1. інтеграція та стандартизація;
2. стандартизовані протоколи та формати обміну даними;
3. доступність і простота використання;
4. безпека та конфіденційність;
5. модульність і масштабованість;
6. прозорість та відкритість;
7. постійна підтримка та оновлення.

Таким чином зазначені принципи допомагають забезпечити належну ефективність й надійність інформаційних систем електронного уряду та їх використання всіма зацікавленими особами й підприємства різних організаційно-правових форм.

Переваги та перспективи державних установ, які впроваджують технології електронного урядування

Впровадження технології «електронного уряду» пропонує значну кількість переваг і перспектив для органів державної влади і місцевого самоврядування, зокрема такі:

- підвищення ефективності при здійсненні статутної діяльності;
- підвищення доступності послуг для громадян та бізнесу;
- зменшення корупційної складової;
- економія ресурсів тощо.

Отже, «електронний уряд» має значний потенціал для підвищення якості та ефективності публічного управління, збільшення доступу до адміністративних послуг та підвищенням задоволеності громадян послугами держави.

План

1. Регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування.
2. Проекти «Електронне село», «Електронне місто», «Електронний регіон», «Прозорий офіс» тощо.
3. Поняття, мета, основні завдання та результати впровадження інформаційної системи «Електронний уряд».

4. Принципи розробки та функціонування інформаційної системи «Електронний уряд».

5. Переваги та перспективи державних установ, які впроваджують технології електронного урядування.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: Регіональні ініціативи з розвитку електронного урядування. Проекти «Електронне село», «Електронне місто», «Електронний регіон», «Прозорий офіс» тощо. Поняття, мета, основні завдання та результати впровадження інформаційної системи «Електронний уряд». Принципи розробки та функціонування інформаційної системи «Електронний уряд». Переваги та перспективи державних установ, які впроваджують технології електронного урядування.

Завдання для самостійної роботи до теми 1:

1. Демократія як політичний режим: поняття і принципи.
2. Електронна демократія: поняття, суть, цілі, особливості. Основні переваги е-демократії.
3. Елементи електронної демократії.
4. Сектори і інструменти електронної демократії.
5. Етапи становлення електронної демократії.

Індивідуальні завдання до теми 1:

1. Пріоритетні напрями розвитку електронних консультацій з громадянами. Інформаційна взаємодія органів влади і зацікавленої громадськості.
2. Електронне голосування: поняття, суть, переваги.
3. Електронний парламент: поняття, суть, принципи діяльності, мотиви впровадження.
4. Інформаційна інфраструктура.
5. Веб-сторінки в парламентській діяльності. Створення парламентських баз даних.
6. Методи спілкування парламентарів і парламентських структур з 12 громадянами.
7. Цифрова нерівність при впровадженні системи електронного управління: поняття, причини виникнення, напрями подолання.

Тема 2. Електронні управлінські послуги

Модель системи стратегічних документів із розвитку інформаційного суспільства

Модель системи стратегічних документів із розвитку інформаційного суспільства включає такі процеси, як: Аналіз поточного стану, Визначення стратегічних завдань та цілей, Розробка теоретико-практичної документації, Впровадження та моніторинг, Оновлення і коригування розвитку.

Концепція розвитку електронного урядування в Україні

Концепція розвитку електронного урядування в Україні ґрунтується на збільшенні адміністративної ефективності на інституційному рівні, покращенні доступності та якості адміністративних послуг для громадян і бізнесу, зменшенні корупційної складової

Основними напрямками розвитку електронного урядування в Україні є:

1. створення мережі належних інформаційно-комунікаційних структур;
2. впровадження електронних систем управління;
3. підвищення цифрової грамотності населення та державних службовців;
4. розвиток електронного урядування «на місцях»;

Міжнародний досвід та етапи запровадження е-уряду

Міжнародний досвід впровадження сервісів електронного урядування вказує на важливість використання комплексних засобів, а саме: Стратегічне планування, створення можливості використання належного інфраструктурно-технологічного забезпечення та Підвищення загальної цифрової грамотності в державі.

Нормативно-правові передумови формування цілісного проекту щодо розвитку системи е-урядування в Україні

Нормативно-правовими передумовами до формування цілісного проекту щодо розвитку системи е-урядування в Україні є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» та інші.

Ухвалення та подальша розробка законодавства в цій сфері необхідна для встановлення загальних принципів електронного урядування й визначення теоретико-методологічної бази.

Особливості реалізації державної політики е-урядування та проблеми організаційного забезпечення управління запровадженням е-урядування

Реалізація державної політики е-урядування стикається з рядом теоретико-методологічних та організаційно-практичних особливостей, а саме:

1. наявність відповідних відповідальних структур, що будуть здійснювати діяльність з реалізації державної політики е-урядування;
2. необхідність здійснення інтеграційних процесів;
3. наявність потужного кадрового потенціалу, які не лише володіють технічними знаннями, але й розуміють специфіку сучасного публічного управління;
4. участь громадськості та зацікавлених сторін задля забезпечення й врахування їх потреб.

План

1. Модель системи стратегічних документів із розвитку інформаційного

суспільства.

2. Концепція розвитку електронного урядування в Україні.
3. Міжнародний досвід та етапи запровадження е-уряду.
4. Нормативно-правові передумови формування цілісного проекту щодо розвитку системи е-урядування в Україні.
5. Особливості реалізації державної політики е-урядування та проблеми організаційного забезпечення управління запровадженням е-урядування.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:
Нормативно-правове забезпечення сучасних державних проектів з розвитку е-урядування: 1) «Інформаційна відкритість органів державної влади», що включає проекти: е-присутність; відкритий уряд; е-доступ до публічної інформації; 2) «Е-взаємодія в системі державної влади»; 3) «Е-послуги»; 4) «Еконсультації з громадськістю» з проведення е-обговорень проектів нормативнорегуляторних актів.

Завдання для самостійної роботи до теми 2:

1. Поняття «Державна політика». Етапи розробки державної політики.
2. Державне управління, його характерні ознаки. Система державного управління. Функції державного управління.
3. Державні цільові програми поняття і види.
4. Державна (національна) інформаційна політика, її мета, зміст, основні завдання.
5. Інформаційно-технологічна інфраструктура, характеристика її компонентів. Інформаційні ресурси органів державної влади.

Індивідуальні завдання до теми 2:

1. Основні завдання управління інформаційними ресурсами.
2. Проблеми інформаційно-аналітичної діяльності в органах державної влади і органах місцевого самоврядування України.
3. Системи оцінювання розвитку інформаційного суспільства і електронного управління.
4. Основні індекси рівня розвитку інформаційного суспільства.
5. Національна система індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні.
6. Оцінка електронної готовності України.

Тема 3. Процеси формування думки та волевиявлень

Інформаційні ресурси

Інформаційні ресурси є основоположною частиною електронного урядування. Це впливає з того, що вони формують практичну базу для збору, обробки, зберігання та обміну інформацією в органах державної влади та місцевого самоврядування

Зазначені ресурси можуть включати дані, документи та інші матеріали на електронних носіях, які використовуються для управління, адміністрування та надання послуг.

В загальному вигляді, ефективне використання інформаційних ресурсів є запорукою успішного розвитку належних систем електронного урядування в Україні.

Категорійно-понятійний апарат з питань електронних інформаційних ресурсів

Категорійно-понятійний апарат з питань електронних інформаційних ресурсів включає значну кількість термінів і понять, що допомагають зрозуміти та класифікувати зазначені ресурси, а саме:

Інформаційні ресурси - Матеріальні або нематеріальні об'єкти, що містять інформацію й призначені для організаційно-практичного забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

Бази даних – систематизовані набори даних, що зберігаються та обробляються системою комп'ютерного обліку для подальшого доступу й використання.

Електронні системи управління документами - Системи, які забезпечують належну організацію та управління документно-інформаційним простором, включаючи створення, обробку (первинну, вторинну і т.д.), зберігання і пошук необхідної інформації.

Зазначені терміни складають теоретико-практичну базу для подальшого дослідження та використання.

Державна політика та державне управління з питань електронних інформаційних ресурсів

Державна політика та державне управління з питань електронних інформаційних ресурсів мають на меті забезпечення належного та ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою збору, зберігання, обробки та обміну інформацією між різними органами державної влади та місцевого самоврядування. Формування комплексної стратегії та довгострокових планів розвитку інформаційних ресурсів визначається відповідними органами державної влади і місцевого самоврядування з урахуванням специфіки їх роботи та місця розташування. Зазначені стратегії визначають цілі, пріоритети й спосіб використання інформаційних ресурсів у всіх сферах суспільної життєдіяльності людини, галузях науки і техніки України.

Теоретико-методологічні та організаційно-практичні особливості державної політики та управління спрямовані на забезпечення належного та безпечного впровадження інформаційних ресурсно-технологічних процесів в державному секторі України.

Стан національних електронних інформаційних ресурсів в Україні та тенденції їх розвитку

Стан національних електронних інформаційних ресурсів в Україні та тенденції їх розвитку постійно змінюється відповідно до інноваційних змін сучасності та певних законодавчих ініціатив. Тим не менш можна констатувати, що наразі стан електронних інформаційних ресурсів є більш ніж належним, адже майже кожен орган державної влади та місцевого самоврядування застосовує зазначені технології.

Основні проблеми становлення єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції в світовий інформаційний простір

До основних проблем становлення єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції в світовий інформаційний простір традиційно відносять такі:

1. недостатня інфраструктурна мережа та відсутність постійного доступу до мережі Інтернет;
2. відсутність стандартів інформаційної взаємодії, що закріплені на законодавчому рівні в Україні;
3. проблеми з кібербезпекою та боротьбою з кіберзлочинністю;
4. проблеми з захистом персональних даних користувачів;
5. «Кадровий голод» та відсутність належної бази підготовки фахівців.

План

1. Інформаційні ресурси.
2. Категорійно-понятійний апарат з питань електронних інформаційних ресурсів.
3. Державна політика та державне управління з питань електронних інформаційних ресурсів.
4. Стан національних електронних інформаційних ресурсів в Україні та тенденції їх розвитку.
5. Основні проблеми становлення єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції в світовий інформаційний простір.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: Інформаційні ресурси. Категорійно-понятійний апарат з питань електронних інформаційних ресурсів. Державна політика та державне управління з питань електронних інформаційних ресурсів. Стан національних електронних інформаційних ресурсів в Україні та тенденції їх розвитку. Основні проблеми становлення єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції в світовий інформаційний простір. Класифікація 11 електронних інформаційних ресурсів. Організаційна структура електронних інформаційних ресурсів. Електронні інформаційні ресурси органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Національний депозитарій електронних інформаційних ресурсів. Нормативно-правова база з питань електронних інформаційних ресурсів.

Завдання для самостійної роботи до теми 3:

1. Основні підходи і моделі побудови електронного уряду. Базові моделі

побудови електронного уряду.

2. Архітектура електронного уряду.

3. Аналіз іноземного досвіду реалізації ініціатив по електронному управлінню.

4. Портал державних послуг. Особливості побудови порталів органів влади в світі. Моделі побудови порталів органів влади.

5. Основні функції Інтернет-порталу органу державного управління. Структура порталу.

6. Структура технологічного забезпечення Інтернет-порталу.

7. Системи міжвідомчої електронної взаємодії уряду.

Індивідуальні завдання до теми 3:

1. Інфраструктура електронної ідентифікації і авторизації. Електронні ідентифікаційні карти. Електронний цифровий підпис.

2. Електронні паспорти.

3. Системи електронних платежів. Електронні архіви і управління документами. Національні облікові системи (реєстри, кадастри).

4. Впровадження елементів електронного управління в Україні.

5. Єдиний інформаційний простір як сукупність стандартизованих технологій.

6. Принципи сучасної інформаційної геополітики.

7. Напрями розвитку національних інфраструктур і систем.

8. Інтеграція і стандартизація міжгалузевих інформаційних систем.

9. Впровадження ефективних відомчих інформаційних систем.

10. Проблеми формування і використання державних інформаційних ресурсів

Тема 4. Міжорганізаційні процеси

Принципи і моделі управління суб'єктами господарської діяльності

Належне управління суб'єктами господарської діяльності базується на різних теоретико-практичних принципах та моделях, що здійснюють допомогу організаціям різних організаційно-практичних форм здійснення діяльності ефективно керувати своєю статуною діяльністю та досягати визначених стратегічних цілей. Для цього використовують такі принципи:

1. системність;

2. ефективність;

3. адаптивність (гнучкість);

4. стратегічне планування;

5. командна діяльність.

Зазначені принципи та моделі здійснення управлінської діяльності можуть відрізнятися залежно від типу організації, її форми, розміру, інших об'єктно-суб'єктивних причин. Використовуючи правильно-підібрану модель здійснення управлінської діяльності можна ефективно та належним чином вирішувати

важливі та складні управлінські задачі й відповідним чином покращувати статутну діяльність.

Методології планування потреб державних установ у фінансових, матеріальних та кадрових ресурсах

Планування потреб органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні у фінансово-матеріальних й кадрово-людських ресурсах може здійснюватися за допомогою різноманітних теоретичних й практичних методів та підходів. Найпоширенішими є такі:

1. метод програмного бюджетування;
2. методологія конкретного управління за встановленими цілями;
3. методологія прогнозування попиту;
4. метод оцінки економічної ефективності та доцільності ;
5. методологія здійснення стратегічного планування людських ресурсів.

Описані методи та методології можна використовувати окремо або в певній комбінації для здійснення ефективного та належного планування й управління ресурсами в умовах їх обмеженості.

Основні контури комплексної інформаційної системи управління установою

Комплексність інформаційних систем для управління установами різних форм власності включають велике різноманіття компонент, схем, циклів та контурів. Наприклад основними є такі:

1. контур управління;
2. операційний цикл;
3. цикл комплексного моніторингу та аналізу.

Зазначені складові утворюють комплексно-інтегровану систему управління, що допомагає ефективно та належним чином керувати власною статутною діяльністю, реагувати на характерні зміни різного профілю в навколишньому середовищі тощо.

Концепція конфігурації прикладних рішень та механізми управління операційною діяльністю установ

Концепція конфігурації прикладного рішення – це оптимальний вибір між налаштуваннями системи забезпечення діяльності певної установи та конкретними параметрами її роботи для вирішення встановлених завдань та цілей цієї установи.

При створенні певної концепції, на неї повинна мати вплив візія, місія установи, основні задачі, а також механізми управління операційною діяльністю.

Для створення конфігурації прикладних рішень та мехнізмів управління установою використовують такі концепції:

1. прикладних рішень;
2. належного налаштування роботи;
3. інтеграція з існуючими системами;
4. тестування та впровадження;
5. ефективні механізми контролю за операційною діяльністю;
6. управління процесами;

7. планування ресурсним станом;
8. управління та ідентифікація ризиками.

Описані механізми в поєднанні з концепціями можуть складати ефективні теоретико-прикладні рішення, що допомагають установам належним чином керувати своєю операційно-статутною діяльністю.

Реалізація кадрової політики установи та автоматизація служб управління персоналом

Належна Реалізація кадрової політики установи та автоматизація служб управління персоналом є ключовими аспектами забезпечення ефективного управління персоналом.

В сучасних умовах здійснення господарської діяльності людини важливість ефективної кадрової політики значним чином зростає. Обумовлюється це не тільки пошуком фахівця, що може вирішувати поставлені задачі та цілі, а й який має повний спектр деонтологічних компетентностей.

Розробка ефективних процедур й політики у сфері людських ресурсів дозволяє працедавцю збільшити інституційну стабільність роботи установи та належним чином здійснювати стратегічне планування, базуючись на відсутності кадрового дефіциту.

Установа, що запровадила автоматизовану службу управління персоналом може гарантувати, що робота її персоналу відповідає стратегічним цілям, баченню та очікуванням власника (утримувача).

Автоматизація кадрових служб також має властивість підвищувати загальну та конкретну ефективність та продуктивність відділів кадрів, зменшення адміністративних витрат та збільшення економічних можливостей установи.

Розвиток національного сегмента мережі Інтернет та інформаційної інфраструктури

Загально-національний належний розвиток мережі Інтернет в Україні та інформаційно-структурної мережі є значним викликом для сучасного суспільства, адже дія правового режиму воєнного стану, брак фінансування галузі та нестабільність життєдіяльності багатьох громад створюють значні перепони зазначеному процесу. Тим не менш, розвиток Розвиток національного сегмента мережі Інтернет та інформаційної інфраструктури є важливим для забезпечення належної діяльності держави та суспільства й включає в себе такі процеси:

1. розширення комунікаційної інфраструктури, оцифрування документів архівних фондів та установ, збільшення кількісно-якісних показників надання «цифрових послуг»;
2. Розвиток і модернізація телекомунікаційної мережі;
3. забезпечення Широкосмугового доступу до мережі Інтернет;
4. розвиток цифрової інфраструктури та грамотності населення;
5. забезпечення кібербезпеки;
6. сприяння суспільним інноваціям.

Розбудова національного сектору в зазначеній галузі є важливим компонентом розвитку сучасного українського суспільства, економіки та

соціальної сфери. Надання громадянам й бізнесу якісного доступу до інформації та послуг держави значним чином сприяє інноваціям та стійкому економічному зростанню.

План

1. Принципи і моделі управління суб'єктами господарської діяльності.
2. Методології планування потреб державних установ у фінансових, матеріальних та кадрових ресурсах.
3. Основні контури комплексної інформаційної системи управління установою.
4. Концепція конфігурації прикладних рішень та механізми управління операційною діяльністю установ.
5. Реалізація кадрової політики установи та автоматизація служб управління персоналом.
6. Розвиток національного сегмента мережі Інтернет та інформаційної інфраструктури.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:
Принципи і моделі управління суб'єктами господарської діяльності. Методології планування потреб державних установ у фінансових, матеріальних та кадрових ресурсах. Основні контури комплексної інформаційної системи управління установою. Концепція конфігурації прикладних рішень та механізми управління операційною діяльністю установ. Реалізація кадрової політики установи та автоматизація служб управління персоналом. Розвиток національного сегмента мережі Інтернет та інформаційної інфраструктури.

Завдання для самостійної роботи до теми 4:

1. Нормативно-правове забезпечення впровадження електронного уряду. Основні нормативно-правові акти у сфері е-управління і інформатизації в Україні.
2. Світова практика нормативного регулювання електронного управління.
3. Концепція інформатизації: нормативно-правове забезпечення.
4. Концепція розвитку інформаційного суспільства.
5. Концепція розвитку електронного управління в Україні.

Індивідуальні завдання до теми 4:

1. Економічні аспекти впровадження і функціонування електронного уряду.
2. Організаційні аспекти впровадження електронного управління.
3. Кадрові аспекти впровадження і функціонування технологій електронного управління.

Вимоги до оформлення індивідуальних завдань.

До індивідуальних завдань висуваються певні вимоги. По-перше, індивідуальне завдання має характеризуватися чіткою структурою згідно з визначеним планом. По-друге, індивідуальне завдання повинно логічно висвітлювати питання, яке розглядається. По-третє, воно повинно мати узагальнюючий характер оцінок подій, явищ. По-четверте, характеризуватися чіткою аргументацією висновків з усіх поставлених питань.

Для того, щоб досягти цього, слухач має дотримуватися певних принципів роботи над індивідуальним завданням:

- розпочинаючи його підготовку, слід передусім уважно ознайомитися зі змістом літератури за даною темою, включаючи як навчальні посібники, так і наукову літературу, публікації в періодиці та матеріали Інтернету;

- на основі вивчення літератури визначитися зі структурою роботи і скласти зміст завдання;

- виклад матеріалу має здійснюватися послідовно, потрібно логічно пов'язувати окремі його частини. При цьому важливо визначити своє ставлення до дискусійних питань обраної теми, до можливості використання тих чи інших аспектів зарубіжного досвіду в практиці публічного управління України;

- базуючись на аналізі матеріалу та узагальненнях, слід зробити короткі висновки, підсумувавши основне з викладеної теми;

- при викладі матеріалу давати посилання на використані джерела, а в кінці дати список використаних джерел.

При підготовці індивідуальних завдань важливо уникнути таких недоліків, як:

- відхід від теми, коли, замість передбачених темою питань, розкриваються фактично інші проблеми;

- несистемне викладення матеріалу;

- відсутність аналітичного підходу, просте переписування матеріалів з джерел;

- невдалий підбір фактичного матеріалу для розкриття тих чи інших теоретичних положень тощо.

Індивідуальне завдання може бути розмножене і роздано слухачам групи заздалегідь для попереднього обговорення. Обсяг індивідуального завдання має складати до 10 сторінок основного тексту.

Рекомендується наступна структура оформлення індивідуального завдання:

- титульна сторінка (назва академії, назва інституту, назва кафедри, тема ІНПЗ, прізвище та ім'я слухача, курс, форма навчання, номер академічної групи, дата подання на перевірку (рік);

- зміст (позначаються основні структурні елементи роботи та сторінки);

- основна частина (потрібно повно, вичерпно і водночас стисло розкрити тему, зробити висновки та обґрунтувати власну позицію, обов'язкова вимога - робити посилання на джерела у тексті роботи у вигляді [2, с. 37] (перша цифра означає номер джерела у наведеному в кінці документу списку використаної літератури, а друга цифра – номер сторінки у цьому джерелі);

– список використаних джерел (розміщується у кінці роботи в алфавітному порядку або в порядку посилання на джерела).

Творча робота має бути роздрукована на білому папері стандартного формату А4. Розмір шрифту – 14 кегель, міжрядковий інтервал – 1,5, поля – до 20 мм з усіх боків.

Критерії та засоби оцінювання успішності навчання

1. Виконання теоретичної частини завдання – тах 20 балів

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
18 – 20	Теоретичне питання розкрито повно та ґрунтовно, з використанням не тільки обов'язкової, а й додаткової літератури
14 – 17	Теоретичне питання в цілому розкрито, однак допущені деякі неточності. Обов'язкова література опрацьована не в повному обсязі
10 – 13	Сутність питання визначено правильно, але розкрито неповністю, допущені деякі помилки. Обсяг обов'язкової літератури використаний частково
7 – 9	Сутність питання визначено правильно, але розкрито частково, допущені суттєві помилки в термінології, без впливу на загальне розуміння питання. Опрацьовано лише 2 – 3 джерела обов'язкової літератури
3 – 6	Сутність питання розкрито недостатньо, поверхово, не розкрито більшість його окремих положень, допущені грубі помилки, що вплинули на загальне розуміння проблеми. Обов'язкова література не опрацьована
0 – 2	Сутність питання не розкрито взагалі. Поверхово розкрито лише окремі положення питання. Допущені суттєві помилки, що значно вплинуло на загальне розуміння проблеми

2. Виконання практичної частини завдання – тах 20 балів

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
18 – 20	Практичне питання вирішено повністю. Зроблено достатньо повний висновок
14 – 17	Практичне питання в цілому розкрито, однак допущені деякі неточності. Поверхово зроблений висновок
10 – 13	Практичне питання вирішено правильно, але розкрито неповністю. Допущені незначні помилки. Висновок зроблений частково
5 – 9	Практичне питання вирішено правильно, але розкрито частково, допущені суттєві помилки в термінології, без впливу на загальне розуміння питання. Висновок не сформульовано
1 – 4	Практичне питання розкрито недостатньо, поверхово, не визначено більшість його окремих положень, допущені грубі помилки, що вплинули на загальне розуміння проблеми. Висновок не зроблено
0	Практичне питання не розв'язане

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
	Залік	Екзамен/ диференційований залік	Оцінка	Пояснення
90-100	Зараховано	Відмінно	A	<i>«Відмінно» - теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані в повному обсязі.</i>
83-89		Добре	B	<i>«Дуже добре» - теоретичний зміст курсу засвоєний в повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані, якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близько до максимальної.</i>
75-82			C	<i>«Добре» - теоретичний зміст курсу засвоєний цілком; в основному сформовані практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані, якість виконання жодного з них не оцінена мінімальною кількістю балів, деякі види завдань виконані з помилками.</i>
68-74			D	<i>«Задовільно» - теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю; але прогалини не носять істотного характеру; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; більшість передбачених РПНД навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань містять помилки.</i>
60-67		E		<i>«Достатньо» - теоретичний зміст курсу засвоєний частково; не сформовано деякі практичні навички роботи; частина передбачених РПНД навчальних завдань не виконані або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального.</i>
35-59		Не зараховано	Не задовільно	FX
1-34	F			<i>«Безумовно незадовільно» - теоретичний зміст курсу не засвоєний; не сформовані необхідні практичні навички роботи; всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки або не виконані взагалі; додаткова самостійна</i>

				<i>робота над матеріалом курсу не призведе до значного підвищення якості виконання навчальних завдань.</i>
--	--	--	--	--

За самостійну та індивідуальну роботу здобувач вищої освіти отримує бали після виконання відповідних завдань, які оцінюються згідно з їх складністю та визначаються викладачем.

До індивідуальних завдань належать такі: підготовка рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні до слідження до конференцій, участь в олімпіадах тощо.

Критерії оцінювання самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти заочної форми навчання

БАЛИ	ВИД ЗАВДАННЯ
10	<i>Індивідуальна робота:</i> підготовка рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні до слідження до конференцій, участь в олімпіадах тощо.
30	Самостійна робота: тестування, опитування тощо

За додаткову індивідуальну роботу, яка сприяє поглибленому вивченню навчальної дисципліни нараховувати заохочувальні бали (підготовка конкурсної роботи, публікація статті, тез доповідей на конференціях, круглих столах, наукових семінарах, участь в олімпіадах, вікторинах тощо; творчі та спортивні здобутки). При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну роботу не повинна перевищувати максимально допустиму.

Незалежно від кількості набраних балів під час аудиторної роботи всі здобувачі вищої освіти виходять на підсумковий контроль.

Оцінювання компетентності здобувача вищої освіти під час підсумкового контролю здійснюється шляхом встановлення відповідного рівня знань за кожне питання. Виставляючи рівень компетентності, науково-педагогічний працівник має його обґрунтувати, керуючись логікою та існуючими критеріями.

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ»**

Освітній ступінь *магістр*

Спеціальність **281 «Публічне управління та адміністрування»**
на **2023 / 2024** навчальний рік

Основні нормативні акти:

1. Концепція розвитку електронної демократії в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, План, Заходи від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

2. Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, Перелік від 16.11.2016 № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 01.07.2022).

3. Про електронний обмін службовими документами в органах виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2009 р. №733. URL:[//zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg = 733-2009- %EF](https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=733-2009-%EF) (дата звернення: 01.07.2022).

4. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 01.07.2022).

5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-120619> (дата звернення: 01.07.2022).

7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 01.07.2022).

8. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

9. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, Перелік від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#n14> (дата звернення: 01.07.2022).

10. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Кулинич М. Б. Електронний документообіг в обліку і оподаткуванні : методичні вказівки до практичних занять. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки», 2022. 47 с.

2. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 6 : Державна служба / наук.-ред. колегія : С. М. Серьогін (спів-голова). В. М. Сороко (співголова) та ін. 2011. 524 с.

Монографії та інші наукові видання:

1. Мохова Ю.Л. Розвиток електронного урядування України в умовах цифрових перетворень: монографія. Київ: ВД «Освіта України», 2021. 434 с.

2. Сидоренко Н.С. (2022) Деякі організаційно-правові аспекти реформи державної служби в Україні. *Публічне управління та адміністрування*, Вип. 28. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/28-2022/28.pdf>.

3. Шевченко С.О., Сидоренко Н.С. (2020) Електронне урядування та ІКТ як інструменти протидії корупції у контексті світового тренду прозорості публічної служби. *Аспекти публічного управління*, Т. 8, 72 – 81.

4. Сидоренко Н.С. (2022). Становлення та правова основа інституту електронних адміністративних послуг в Україні в контексті реалізації адміністративної реформи. On Global Practice of Multidisciplinary Scientific Studies Dedicated to the 100 th Anniversary of «Georgian Technical University – GTU»: *Theasis of International Conference*. (June 24-26, 2022 p. / Tbilisi, Georgia.), 786-790.

5. Сидоренко Н.С. (2022). Цифровізація публічного управління: теоретичні та нормативно-правові аспекти. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : *матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 25 лют. 2022 р.)*, Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 399 – 402.

6. Сидоренко Н.С. (2021). Деякі аспекти подальшої розбудови державної політики у сфері захисту інформації України: поняття та сучасний стан адміністративно-правового регулювання. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (м. Київ, 17–18 лютого 2021 р.), Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 29 – 32.

7. Сидоренко Н.С., Лебедева Я.В. (2020). Інноваційні інструменти розвитку системи е-врядування в розбудові електронної інфраструктури територіальних громад. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком : *матеріали XIV наук.-практик. конф. за міжнар. уч.* (м. Дніпро, 8 трав. 2020 р.). Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 342 – 346.

Інформаційні ресурси:

1. Верховна Рада. URL: <https://rada.gov.ua>.
2. Дніпровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua>.
3. Дніпровська міська рада. URL: <https://dniprorada.gov.ua>.
4. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua>.
5. Міністерство цифрової трансформації. URL: <https://thedigital.gov.ua>.
6. Он-лайн сервіс державних послуг «ДІЯ». URL: <https://plan2.diia.gov.ua>.

7. Портал електронних послуг пенсійного фонду України
<https://portal.pfu.gov.ua>.
8. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua>.
9. Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади». URL: <https://egap.in.ua>.
10. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. URL: <https://trembita.gov.ua/ua/projects/trembita-vzayemodiya-reyestriv>.
11. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.